

Отже, процес професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів буде ефективнішим, якщо він спрямований на створення у вищому педагогічному закладі освіти, на педагогічних факультетах і на кафедрах інноваційного середовища — умов для постійного пошуку, оновлення способів та прийомів професійної діяльності.

Перспективи вивчення організації інноваційного середовища у вищому педагогічному закладі освіти пов'язані з розробкою його моделі, яка забезпечить досягнення головної мети запровадження педагогічної інновації — підготовку висококваліфікованих компетентних фахівців для початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Л. Рівні розвитку інноваційного середовища / Л. Ващенко // Директор школи. — 2008. — № 5. — С. 3–4.
2. Гонтаровська Н. Інноваційно-освітнє середовище як фактор розвитку особистості / Н. Гонтаровська // Директор школи. — 2008. — № 9. — С. 3–5.
3. Зенкина С. В. Информационно-образовательная среда как фактор повышения качества образования / С. В. Зенкина // Педагогика. — 2008. — № 6. — С. 22–24.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / И. Ф. Исаев. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 208 с.
5. Новиков А.М. Профессиональное образование России: Перспективы развития / А. М. Новиков. — М.: ИЦНПОРАО, 1997. — 254 с.
6. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. — К.: А.С.К., 2001. — 256 с.
7. Сластенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. — М.: «ИЧП Издательство Магистр», 1997. — 308 с.

УДК 37.015.3

Марія ШПАК

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема формування емоційної культури педагога, аналізуються її показники, функції та роль у професійній діяльності вчителя початкової школи.

В статье рассматривается проблема формирования эмоциональной культуры педагога, анализируются ее показатели, функции и роль в профессиональной деятельности учителя начальной школы.

The problem of forming of emotional culture of teacher is examined in the article, its indexes, functions and role, are analysed in pedagogical activity of teacher of initial classes.

Одним із стратегічних завдань, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, є створення умов для формування професійної культури вчителя. Від цього значною мірою залежить успішність його педагогічної діяльності. Тому серед пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола питань культурологічної підготовки фахівця, зокрема формування емоційної культури майбутнього вчителя початкових класів.

Проблема формування культури особистості, її різних аспектів привертала увагу багатьох дослідників. Значний внесок в обґрунтування психологічного аспекту культури почуттів здійснили Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, В. Вілюнас, Б. Додонов, С. Рубінштейн, Б. Теплов. Шляхи виховання культури почуттів у дітей різних вікових категорій досліджували І. Бех, Л. Коваль, О. Кононко, О. Лук, Г. Шевченко, П. Якобсон та ін.

В останні десятиріччя увагу вчених все більше привертає проблема емоційної культури вчителя (Ш. Амонашвілі, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Чебикін, Н. Чепелева та ін.).

Однак слід зазначити, що вказане поняття трапляється на сторінках психолого-педагогічної літератури рідше порівняно з такими поняттями як «культура особистості», «педагогічна культура вчителя», «професійна культура педагога», «психологічна культура

вчителя».

Мета статті полягає у розкритті теоретичних основ проблеми емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи, зокрема її показників, функцій та ролі у професійній діяльності.

Аналіз наукових джерел із проблеми дослідження показав, що важливими показниками емоційної культури вчителя є його емоційна стійкість, емоційна чуйність та емоційна виразність.

Емоційна стійкість — це здатність протистояти емоціогенним впливам. Рівень емоційної стійкості залежить від властивостей нервової системи людини. Стосовно педагогічної діяльності високий рівень емоційної стійкості має першочергове значення, оскільки дозволяє запобігти і попередити виникнення синдрому «емоційного вигорання» вчителя.

Як відомо, стан емоційного вигорання характеризується емоційним виснаженням. Спостерігається домінування негативних переживань, постійне відчуття провини, гніву, образи. Наслідком емоційного вигорання можуть стати, з одного боку, душевна черствість, байдужість до оточуючих, а з іншого — різні неврози, депресивні стани.

Крім того, емоційна стійкість педагога відіграє вирішальну роль у формуванні емоційного мікроклімату в класі. Так, емоційний стан вчителя, його особиста поведінка впливають на формування стереотипів поведінки дітей молодшого шкільного віку: якщо педагог спокійний, врівноважений, стриманий — груповий портрет класу такий самий. І, навпаки, клас нагадуватиме галасливу юрбу, якщо вчитель виявляє неврівноваженість, непослідовність, метушливість. Це пояснюється тим, що вчитель початкових класів для молодших школярів — дуже авторитетна людина, тому вони легко піддаються його емоційному впливові.

Прояв емоцій базується на тому, що кожна людина певною мірою «копіює», настроюється на емоції і почуття тих, з ким спілкується, причому найчастіше підсвідомо. Тому емоційний стан вчителя, незалежно від його волі, впливає на самопочуття учнів, передається їм, викликає відповідні переживання. Відбувається так зване явище «емоційного зараження». Ця закономірність впливу емоційних процесів особливо яскраво проявляється у дитинстві. «Хочеш мати добрий настрій — створи його іншим, а вони передадуть його тобі», — говорить народна мудрість.

Поряд із емоційною стійкістю важливим показником емоційної культури вчителя є його емоційна чуйність. Дослідники зазначають, що емоційна чуйність — це здатність людини до співчуття і співпереживання, здатність розуміти і враховувати почуття іншої людини. В. Сухомлинський писав, що вчити відчувати — це найскладніше, що є у вихованні. Тому любов до дітей, вміння відчувати серцем іншу людину є важливими для вчителя. Адже від педагога, від його ставлення до предмета, до учнів, від його емоційного стану залежать емоційні переживання школярів.

Емоційна чуйність вчителя виражається у ставленні до дітей, у вмінні встановити з ними емоційний контакт. На думку вчених (Г. Друзь, О. Митник), встановити емоційний контакт із класом — означає досягти з дітьми спільності емоційних позицій та емоційних переживань щодо змісту навчального матеріалу, мети, засобів конкретного уроку і один стосовно одного. А це передбачає розуміння педагогом емоційного стану учнів, вміння приймати дитину такою, якою вона є. Адже шкільна практика показує, що учні початкових класів орієнтуються насамперед на загальне емоційне ставлення до них класовода, а не на ступінь «розвиненості» його педагогічних здібностей. Емоційний компонент спілкування має для молодших школярів не менш важливе значення, ніж змістовий.

Основоположник гуманістичної психології К. Роджерс зазначав, що для особистісного зростання та професійного становлення майбутніх учителів важливо розвивати у них такі риси:

– високий рівень емпатії, тобто здатність розуміти внутрішній світ учня, його емоційний стан, вміння співпереживати з ним усі прояви шкільного життя;

– безумовне позитивне ставлення до дитини, яке передбачає її прийняття і розуміння. Вчитель повинен приймати учня таким, яким він є, тобто з усіма позитивами і недоліками;
– конгруентність — вчитель має бути відкритим, щирим, таким, яким він є насправді.
Ще одним показником емоційної культури вчителя є його емоційна експресивність.

Емоційна виразність — це зовнішній або внутрішній вияв емоційних переживань. Зовнішнє (експресивне) вираження емоцій і почуттів відбувається за допомогою міміки, пантоміміки, жестів, інтонаційності мовлення, загальних особливостей поведінки. Вчитель має насамперед емоційно ставитися до навчального матеріалу. Емоційність викладу матеріалу передбачає, передусім, емоційне забарвлення голосу, виразність жестів і міміки, вдале оперування логічним наголосом та смисловою паузою, підкреслення особистісного ставлення до того, що вивчається на уроці.

Учителю необхідно оволодіти вмінням надавати своїм переживанням педагогічної спрямованості, посилювати або послаблювати емоційні переживання відповідно до навчальних ситуацій (співпереживати з учнями, захоплюватися разом із ними тим, що вони пізнають, щиро дивуватися, коли відкривають для себе щось нове і раніше їм невідоме, виявляти радість від спільної творчої праці, а при потребі — висловлювати незадоволення). Таким чином, діти розширюють світ почуттів через учителя, учитель — через учнів.

Проте емоційна культура педагога передбачає не тільки його емоційну виразність, але й уміння визначити і зрозуміти емоції, які переживає учень. Необхідно знати, що кожна емоція має свою «мову», власні виражальні засоби. Тому вчителю, як стверджував А. Макаренко, «потрібно вміти читати на людському обличчі, обличчі дитини, й це читання може бути навіть описане у спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб з обличчя дізнаватися про деякі ознаки душевних порухів» [4, с. 268].

Отже, позиція гуманного вчителя — за зовнішніми ознаками «прочитати» внутрішній стан учня, уміти аналізувати емоційне життя дитини на основі цілісної картини його поведінки та окремих емоційних проявів і на основі цього знаходити правильні шляхи впливу на учнів.

Ознаки розпізнавання емоцій були предметом аналізу багатьох учених (Н. Вітт, К. Ізард, М. Коробіцина, В. Лабунська, О. Чебикін та ін.). Результати їхніх досліджень доводять, що найбільш інформативними серед експресивних ознак вираження емоцій стосовно специфіки діяльності вчителя виступають такі зони обличчя, як область очей і рота [3; 6]. Разом з тим, отримані вченими результати свідчать, що більшість емоцій недостатньо чітко диференціюється за експресивними ознаками. Це пояснюється специфічними для емоційних станів особливостями: одні й ті ж почуття можуть виражатися достатньо широким спектром засобів, і, навпаки, майже однакові зовнішні прояви можуть відповідати різним емоційним переживанням.

У цьому контексті значний інтерес становить дослідження М. Коробіциної, яка виявила, що серед емоцій є такі, які розпізнаються вчителями без особливих труднощів (емоції радості, злості, інтересу, страху), але є й такі, які навіть при збільшенні інформації про них розпізнаються досить важко (нудьга, сором, образа) [3].

Ефективність розпізнавання вчителями емоцій учнів, як справедливо вважає О. Чебикін, залежить від різних умов і факторів. Серед них суттєве значення має, на думку вченого, спосіб вираження емоцій, життєвий досвід того, хто розпізнає, рівень його психологічної підготовки тощо [6].

Емоційна культура вчителя реалізується насамперед у його взаєминах з учнями. Практика показує, що діти, які виховуються в умовах гуманістичного, демократичного стилю взаємодії, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного, відчувають емоційне задоволення, радість. І навпаки, стан напруження, пригнічення, тривожності спостерігається у школярів тоді, коли вчитель дотримується авторитарного стилю спілкування. Така позиція педагога не дає змоги наблизитися до нього, між ним і дітьми майже не виникають довірливі, доброзичливі стосунки. Тому характер міжособистісних взаємин, які формуються у системі «учень — вчитель», потрібно розглядати як один із критеріїв оцінки емоційної культури

педагога, рівня усвідомленості, адекватності й дієвості його психологічних знань.

На думку Н. Зубалій, емоційно-позитивна атмосфера в класі створюється такими педагогічними засобами: доброзичливим ставленням до дітей, тактовним звертанням до них, врахуванням їх індивідуальних особливостей, вмотивованістю оцінних суджень, адекватною реакцією на поведінку класу [1].

Емоційна культура передбачає формування культури почуттів вчителя. Потрібно розвивати здатність володіти собою, свідомо керувати своїми емоціями, підпорядковувати їх розуму і волі. Безперечно, прояв почуттів і їх культура залежать від індивідуально-психологічних особливостей людини, її темпераменту, характеру, а також рівня вихованості, культури поведінки. З роками розвивається здатність регулювати свої почуття, стримувати їх небажаний вияв.

Оригінальну методику виховання культури почуттів знаходимо у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Відомий педагог зазначав, що прояв емоційної культури вчителя залежить від його особистісних якостей, які здатні забезпечити досягнення високих результатів у педагогічній діяльності, стосунках та спілкуванні з учнями. Такими позитивними морально-психологічними якостями вчителя, які у поєднанні з педагогічною майстерністю забезпечують йому високий авторитет і становлять складову педагогічної культури, є тактовність, чуйність, доброта, чесність, справедливість тощо.

Емоційна культура є запорукою педагогіки співробітництва вчителя з учнями, ставлення до дитини як особистості із врахуванням усіх притаманних їй якостей та властивостей. Саме формування вміння зрозуміти внутрішній світ дитини, її емоційні переживання, враховувати їх при виборі засобів педагогічного впливу на учня; вироблення здатності психологічно грамотно будувати спілкування зі школярами повинні домінувати у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Таким чином, емоційна культура вчителя як складова його духовної і професійної культури у поєднанні з гуманістичною спрямованістю, високим моральним рівнем є важливою умовою ефективності педагогічної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні ролі психолого-педагогічних дисциплін у процесі формування емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубалій Н. П. Створення емоційного клімату в процесі навчання шестиліток / Н. П. Зубалій // Початкова школа. — 1985. — № 6. — С. 53–55.
2. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості / Т. С. Кириленко. — К.: Либідь, 2007. — 256 с.
3. Коробицька М. Б. Проблема психологічної підготовки учителя к розпознаванню емоцій учащихс: дисс... канд. психол. наук: 19.00.07 / М. Б. Коробицька. — Одеса, 1992. — 116 с.
4. Макаренко А. С. Некоторые выводы из педагогического опыта / А. С. Макаренко // Сочинения: в 7-ми т. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1968. — Т. 5. — С. 197–322.
5. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В. Чепелева. — К.: Знання, 1989. — 32 с.
6. Чебыкин А. Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности / А. Я. Чебыкин. — Одесса: Астропринт, 1999. — 158 с.

УДК 371.132+371.134:373.3

Іванна РАЗМОЛОДЧИКОВА

ЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ У СТВОРЕННІ ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовано важливість зовнішнього вигляду майбутнього вчителя початкової школи та розкрито шляхи формування позитивного іміджу у студентів педагогічних факультетів.

В статтє обосновано важность внешнего вида будущего учителя начальной школы и раскрыто пути формирования позитивного имиджа в студентов педагогических факультетов.